

การบริหารการคลังของไทยได้ดำเนินมาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๙๘๑ – ๑๙๘๑) เป็นต้นมา แต่ยังมีได้จัดตั้งหน่วยงานเพื่อทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะ สภาพการปกครองของสุโขทัยเป็นแบบธรรมาธิปไตย ยึดคุณธรรมเป็นหลักปฏิบัติ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ราชจริยมานุวัติ และพระจักรวรรดิวัตร ผู้ปกครองมีความใกล้ชิดกับราษฎร และเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรเยี่ยงบุตรของตน

ในสายตาชาวตะวันตก มองประเทศไทยในสมัยนั้นว่า พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในชีวิตชาวสยาม เช่นพระเจดีย์ถือเป็นส่วนหนึ่งของทิวทัศน์ทุกหนทุกแห่ง

“การเดินทางทุกระยะ ๒ ไมล์จะไม่มีเลขที่จะไม่เห็นเจดีย์ และเจดีย์จะอยู่ในวัดเล็กๆ ซึ่งเป็นอาศรมของพระภิกษุ จากการที่กรุงสยามเต็มไปด้วยเจดีย์ และสิ่งของที่ประชาชนถวายแก่พระภิกษุ ย่อมเป็นหลักฐานแสดงถึงความมีศรัทธาอันแรงกล้าของชาวสยาม”

ชาวต่างประเทศได้สังเกตการณ์ครองจีวรของพระภิกษุ ดังนี้

“พระภิกษุเดินด้วยเท้าเปล่า ศีรษะโกนเกลี้ยงเหมือนกับคนอื่นๆ ครองจีวรทำด้วยผ้าลินินสีเหลือง ซึ่งเป็นสีของพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อออกบิณฑบาตจะอุ้มบาตรเหล็กเพื่อรับสิ่งที่มีผู้มาถวาย และสะพายย่ามผ้าลินินทางไหล่ด้านซ้าย”

ภาษาในสุโขทัยเท่าที่พบหลักฐานมีอยู่ ๒ ประเภท คือ จังกอปรและภาษาข้าว การเก็บภาษีของผู้ปกครองยึดหลักคุณธรรมโดยไม่ต้องการให้ราษฎรเดือดร้อน กล่าวคือ ไม่ให้เก็บมากเกินไป ให้เก็บเพียง ๑ ส่วนจากรายได้ ๑๐ ส่วน ที่ราษฎรหาได้ ถ้าราษฎรผู้ใดหาไม่ได้เลย ก็ไม่ให้เก็บ

สภาพการปกครองของไทยในสมัยอยุธยาเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัย กล่าวคือเป็นแบบเอกราธิปไตย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพต่างจากประชาชนสามัญ พระมหากษัตริย์เป็นทั้งเจ้าชีวิตของประชาชนและเจ้าแผ่นดิน มีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น แต่การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทำให้พระองค์มีพระทัยเมตตา ทรงทำทาน รักษาศีล และยึดมั่นในธรรมะ จึงมีพระราชจริยวัตรที่เหมาะสมและยุติธรรม การที่สภาพการปกครองเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ทำให้พระองค์ต้องแยกออกมาจากกลุ่มชน มักจะประทับอยู่แต่ในพระราชวัง ราษฎรจะมองพระมหากษัตริย์ไม่ได้ ส่วนราษฎรก็ต้องให้แรงงานถวายต่อกษัตริย์ตามกำหนดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนจึงห่างเหินมาก

แผนที่อาณาจักรกรุงสุโขทัย (สีเหลือง)
สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

รัฐบาลมีรายได้จาก **ส่วยสาอากร** หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า **ภาษีอากร** ๔ ชนิด ได้แก่ **จังกอปร** **อากร** **ส่วย** และ **ฤชา** ในสมัยอยุธยาตอนต้น ได้มีการจัดระเบียบการปกครองฝ่ายพลเรือนเป็น ๔ แผนก เรียกว่า **จตุสดมภ์** ซึ่งประกอบด้วย **กรมเมือง** **กรมวัง** **กรมพระคลัง** และ **กรมนา** โดยกรมพระคลังทำหน้าที่รักษาราชทรัพย์ผลประโยชน์ของบ้านเมือง มีขุนคลังเป็นหัวหน้าบังคับบัญชา และมีพระคลังสินค้าเป็นที่เก็บและรักษาส่วยสาอากร

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ – ๒๐๓๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงแก้ไขระบบราชการวางระเบียบการคลังการส่วยสาอากรและเศรษฐกิจให้รัดกุมทันสมัย ให้ตราพระราชบัญญัติทำเนียบราชการ โดยแบ่งราชการออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนซึ่งใช้มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ฝ่ายทหารมี**สมุหพระกลาโหม** เป็นหัวหน้าดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี ฝ่ายพลเรือนมี**สมุหนายก**เป็นหัวหน้าดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีเช่นเดียวกัน และมีตำแหน่งเสนาบดีอีก ๔ ตำแหน่ง คือ

๑. **เสนาบดีกรมเมือง** บังคับบัญชาการรักษพระนครและความนครบาล
๒. **เสนาบดีกรมวัง** บังคับบัญชาการที่เกี่ยวกับพระราชสำนักและพิจารณาคดีความของราษฎร
๓. **เสนาบดีกรมพระคลัง** บังคับบัญชาเกี่ยวกับการจัดการรักษาราชทรัพย์ที่ได้จากส่วยสาอากรและ บังคับบัญชากรมท่าซึ่งเกี่ยวกับการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ และยังมีหน้าที่เกี่ยวกับกรมพระคลังสินค้าการค้าสำเภาของหลวงด้วย
๔. **เสนาบดีกรมนา** บังคับบัญชาการเกี่ยวกับเรื่องนาและสวน การเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร

สำหรับด้านการติดต่อค้าขายกับต่างชาติมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี สมัยนั้นมิได้เรียก “กรมเจ้าท่า” แต่เรียก **เจ้าภาษี** บ้าง **นายด่าน** บ้างและ**นายขนอม**ตลาดบ้าง ซึ่งทั้งหมดทำหน้าที่บังคับการจอดสมอเรือค้าขาย เก็บค่าธรรมเนียมเรือค้าขายที่เข้าและออกราชอาณาจักร โดยอยู่ในความปกครองบังคับบัญชาของกรมพระคลัง ส่วนคำว่า “กรมท่า”

ส่วนราชการที่มีแต่สมัยอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐) ประเทศไทยมีการติดต่อค้าขายทางเรือกับต่างชาติ ทางชาติตะวันตกก่อน เช่น จีน และแขก ชาติตะวันตกมีโปรตุเกสเป็นชาติแรก ต่อมา มีสเปน ฮอลันดา ญี่ปุ่น อังกฤษ เดนมาร์ก และฝรั่งเศสเข้ามาติดต่อค้าขายตามลำดับการค้าขายกับต่างชาติอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมพระคลังสินค้า ซึ่งเป็นหน่วยงานหลวงเพื่อผูกขาดสินค้าบางอย่างเป็นสินค้าต้องห้ามไม่ให้พ่อค้าประชาชนซื้อขายกันโดยตรง นอกจากนี้พระคลังสินค้ายังมีหน้าที่เรียกเก็บค่าธรรมเนียมเรือสินค้าต่างชาติ ค่าภาษีสินค้าและค่าธรรมเนียมเข้าออก แม้ว่าอาณาจักรอยุธยาจะสามารถหารายได้มาเจือจุนบ้านเมืองจากหลายทาง แต่กลับได้รับผลประโยชน์รายได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก เพราะมีการรั่วไหลกันมาก อันเนื่องมาจากการทุจริตของหลายฝ่าย เช่น การทุจริตของเจ้าพนักงานในสมัยนั้น ซึ่งมีวิธีฉ้อโกงหลวงหลายรูปแบบ การไม่ยอมเสียอากรของฝ่ายราษฎร ตลอดจนความบกพร่องของกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งอันที่จริงกฎหมายอยุธยา มีบทลงโทษผู้กระทำผิดเหล่านี้ไว้ตั้งแต่ขึ้นภาคทัณฑ์ ขึ้นปรับ ขึ้นประจาน ขึ้นจองจำและขึ้นประหารชีวิตตัดคอ ริบราชาบัตร[1] รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงทำความดี ชื่อสัตย์ในหน้าที่ด้วยการให้รางวัลจากหลวงด้วย

แผนที่อาณาเขตกรุงศรีอยุธยา (สีเหลือง)
สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ชาวต่างชาติได้บันทึกถึงความมั่งคั่งของพระคลังในสมัยอยุธยาไว้ว่า
...น้อยนักที่จะมีพระมหากษัตริย์ทางภาคบูรพาทิศพระองค์ใด ซึ่งครองราชย์อยู่ในปัจจุบันนี้ที่ทรงสมบูรณ์ด้วยพระราชทรัพย์เทียบเท่าพระเจ้ากรุงสยาม
ไม่เพียงแต่พระองค์จะทรงครอบครองทรัพย์สิ้นส่วนพระมหากษัตริย์ที่ตกทอดมาทุกชั้นพระราชวงศ์เท่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งว่า ที่ได้สะสมมาเป็นเวลาร่วม ๒๐๐ ปี

ขบวนแห่เกราะทูตไทยเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
มีคณะเอกอัครราชทูตจากกรุงสยามหลายคณะไปเจริญสัมพันธไมตรี
ยังประเทศฝรั่งเศส เอกอัครราชทูตคนแรกคือ พระยาพิพัฒน์โกศา พร้อม
ด้วยเลขาณูการสองคน ได้เดินทางโดยทางเรือไปยังฝรั่งเศสในปี พ.ศ.
๒๒๒๕ สมเด็จพระนารายณ์ทรงมุ่งหวังว่า คณะทูตนี้คงจะสามารถทำ
ความตกลงทางการค้ากับฝรั่งเศสได้ แต่บังเอิญเคราะห์ร้ายเรือที่นำคณะ
ทูตดังกล่าวได้เกิดอับปางในทะเลเสียก่อน

และอีกตอนหนึ่งว่า...พระมหากษัตริย์มีพระราชทรัพย์อยู่ ๘ หรือ ๑๐ ทองพระคลัง ที่มีทรัพย์สิ้นอันล้ำค่ายิ่งกว่าทองพระคลังอื่นๆ ในห้องหรือทองพระคลังแห่งหนึ่งมีให้เป็นอันมากตั้งเรียงสลับซับซ้อนอยู่จนถึงหลังคา เต็มไปด้วยเงินเหรียญบาทและทองคำแท่ง ส่วนใหญ่เป็นนาถ (Tambac) อันเป็นส่วนผสมของโลหะหลายชนิดกลึงให้บริสุทธิ์ขึ้น ซึ่งในประเทศไทยถือว่ามีความล้ำค่ากว่าทองคำเสียอีก แม้จะไม่สูงเสียดฟ้าก็ตาม.....

ทองพระคลังอีกแห่งหนึ่งเต็มไปด้วยดาบญี่ปุ่น ดีด้วยเหล็กเนื้อดี อาจฟันแทงเหล็กให้ขาดสะบั้นได้โดยง่ายตาย แล้วก็ไม้กฤษณา กะล่ำฟัก ชะมดเชียง และเครื่องกระเบื้องชุดลายครามจากเมืองจีนเป็นอันมาก กับผ้าแพรพรรณอย่างดีทำในชมพูทวีป และในยุโรปและเครื่องกระเบื้องเคลือบชนิดบางลงชนิด ซึ่งเมื่อใส่ยาพิษลงไปแล้วก็จะแตกทันที สรุปลแล้ว เราไม่อาจที่จะบอกได้ถูกต้องว่า มีสิ่งอันล้ำค่าหาได้ยากและน่าเห็นน่าชมเชยมากมายสักเท่าไรในทองพระคลังอื่นๆ

กรุงศรีอยุธยาสมัยพระนารายณ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๐๖
ภาพวาดโดยชาวตะวันตก แสดงให้เห็นถึงวัดวาอาราม
และสถานที่สำคัญของยุคสมัย

ความเสียหาย..หลังเสียกรุง

ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาจากการรุกรานของพม่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้าตากสินทรงมีพระวิริยะอุตสาหะและความอดทนเป็นอย่างยิ่งกว่าจะกอบกู้บ้านเมืองและตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีใหม่ที่มั่นคงได้

เนื่องจากกระแสนั้นบ้านเมืองได้รับความเสียหายทุกด้านไม่ว่าจะเป็นไร่นาสาโท แรงงาน หรือทรัพย์สินต่างๆ ทั้งที่เป็นของฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร ก็ถูกทำลายเสียสิ้น หลักฐานของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสบันทึกว่า

...พวกพม่าเข้าศึกได้เอาไฟเผาสดานที่บางกอก และทำลายป้อม ทั้งเผาสวนและปล้นบ้านเรือนไม่เว้นเลย ตลอดตั้งแต่ท่าเรือจรดจนถึงซานพระนคร... มีหน้าข้าพพม่ายังคอยระวังความไม่ให้ราษฎรไทยทำมาหากิน และออกคำสั่งห้ามราษฎรทำการเพาะปลูกอีกด้วย...เมื่อพม่าเข้ากรุงได้แล้วนั้น พม่าได้เอาไฟเผาบ้านเรือน ทำลายข้าวของต่างๆ อยู่ ๑๕ วัน และได้ฆ่าผู้พ้นคนไม่เลืกกว่า คนมีเงินหรือไม่มีเงิน ก็ฆ่าฟันเสียสิ้น แต่พวกพม่าพยายามฆ่าพวกพระสงฆ์มากกว่า และได้ฆ่าเสียนับจำนวนไม่ถ้วน ข้าพเจ้า (ผู้บันทึก) เองได้เห็นพม่าฆ่าพระสงฆ์ในตอนเช้าเวลาเดียวเท่านั้นกว่า ๒๐ องค์ เมื่อพม่าได้เผาบ้านเรือนในพระนคร ตลอดจนพระราชวังและวัดวาอารามหมดสิ้นแล้ว พวกพม่าจึงเตรียมการที่จะยกทัพกลับไป...

นอกจากนี้การสูญเสียแรงงานชาวไทยก็ยังมีเหตุมาจากการกวาดต้อนคนไทยไปเป็นเชลย กล่าวคือ พม่าพยายามที่จะจับเอาคนดีมีฝีมือทางการช่างทุกแขนงไปเป็นเชลย ทำให้เกิดความขาดแคลนช่างหลายสาขาเมื่อถึงรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ข้าพเจ้าเห็นว่า พม่ายังปล้นเอาของในทองพระคลัง ซึ่งในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาได้บรรยายไว้ว่า

...เนเมียวกับนายกองทั้งปวงก็ให้ขนเอาปืนใหญ่ในพระนคร ได้ปืนใหญ่ในน้อยพันสองร้อยเศษ ปืนกลับเป็นหลายหมื่น

เอาลงบรรทุกเรือกับทั้งขุนนางแลครอบครัวราษฎรชายหญิงประมาณสามหมื่นเศษ ที่หนีไปซ่อนอยู่ในป่าดง และไป ณ หัวเมืองต่างๆ ก็เป็นอันมาก และได้พระราชทรัพย์ในท้องพระคลังและสิ่งของทองเงินต่างๆ ก็มาก ที่ยักย้ายทรัพย์สินสิ่งสินลงเรือนซ่อนฝังไว้ พม่าก็เขียนดีและอย่างเร่งเอาทรัพย์ให้นำชุดเอาสิ่งของทองเงินได้บ้างไม่ได้บ้าง และฆ่าฟันตายเสียก็มากกว่า แล้วพม่าเอาเพลิงสุ่มหลอมเอาทองคำซึ่งแผ่หุ้มพระองค์พระพุทธรูปยืนใหญ่ ในพระวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์คารามานั้น ขนเอาเนื้อทองคำไปทั้งสิ้น...

จะเห็นว่า การกระทำของพม่าครั้งนั้น ได้สร้างความพินาศทางเศรษฐกิจให้กับเมืองไทยอย่างใหญ่หลวง เป็นเหตุให้ผู้คนเกิดความอดอยากยากแค้นและล้มตายลงจากการอดอาหาร ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า
ตาย ทั้งเรียราดอยู่นั้น เผลอเสียให้สิ้น แล้วประทานบังสุกุลทาน...

กล่าวได้ว่า เมืองไทยในครั้งนั้นต้องสูญเสียคนประมาณสองแสนเศษ ทั้งตายด้วยอาวุธและป่วยไข้อดโศกตาย นอกจากหลักฐานของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เห็นเหตุการณ์ในขณะนั้น เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๓๑๒ ได้บันทึกถึงความยากจนอดอยากของคนไทยในขณะนั้นไว้ตรงกันว่า

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
พระเจ้าตากสินมหาราช

พระเจ้าตากสินทรงเป็นกษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ในขณะที่บ้านเมืองประสบกับความพินาศทางเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง ดังนั้นพระองค์จึงทรงมีภาระอันหนักหน่วงที่จะต้องดูแลราษฎรให้ได้รับความร่มเย็น ในขณะเดียวกันก็ต้องคอยขับไล่พม่าข้าศึกที่คอยรบกวนอยู่เสมอมิขาด สิ่งที่พระองค์ปฏิบัติอย่างเร่งด่วนคือ ทรงแจกอาหาร ส่งเสริมการทำนา เพิ่มแรงงานและส่งเสริมการค้า โดยมีได้ทรงย่อท้อแต่อย่างใด ดังข้อความในพระราชพงศาวดารว่า

...ทรงพระกรุณาให้แจกจ่ายอาหารแก่ราษฎรทั้งหลายซึ่งอดโศกนาถาทั่วสี่มาณฑล เคลื่อนกล่นกันมารับพระราชทานมากกว่าหมื่น บรรดาข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน ไทย จีนทั้งปวงนั้น ได้รับพระราชทานข้าวสารเสมอคนละถึง กินคนละยี่สิบวัน ครั้งนั้นยังหาผู้ใดทำไร่นาไม่ อาหารกันดารนัก และสำเนาบรรทุกข้าวสารมาแต่เมืองพุทไธมาศจำหน่ายถึงละสามบาท สี่บาท ห้าบาทบ้าง ทรงพระกรุณาให้ซื้อแจกคนทั้งปวง โดยพระราชอุตสาหะโปรดเลี้ยงสัตว์โลก พระราชทานชีวิตมิให้อาลัยแก่พระราชทรัพย์แล้วแจกจ่ายเสื้อผ้า เงินตราแก่ไพร่ฟ้าประชาชนจกนับมิได้...และในพระราชพงศาวดารกล่าวอีกว่า ใน พ.ศ. ๒๓๑๓ ...

ครั้งนั้นชาวแพงถึงเกวียนละสามช้าง ด้วยเดชพระบรมโสมภารบันดาลให้กำปั่นข้าวสารมาแต่เกาะทิศได้เป็นหลายลำ ในขณะที่จะยกทัพจึงพระกรุณาฯ ให้รอทัพอยู่ แล้วให้จัดซื้อแจกจ่ายให้พลกองทัพจนเหลือเพื่อแล้ว ได้แจกจ่ายแก่สมณชีพราหมณ์จากวณิกพท และครอบครัวบุตรภรรยาข้าราชการทั้งปวงทั่วกัน...พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกังวลพระทัยเรื่องนี้ถึงกับทรงเคยตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้ใดเป็นอาทิจือเทวดา บุคคลผู้มีฤทธิ์มากประสิทธิ์มากจะทำให้ชาวปลาอาหารบริบูรณ์ขึ้น ให้สัตว์โลกเป็นสุขได้ แม้นผู้นั้นจะปรารถนาพระพามาแห่งเราข้างหนึ่ง ก็อาจตัดบริจาคนั้นได้

”

ครั้นบ้านเมืองว่างจากสงคราม พระองค์ก็ชักชวนให้ราษฎรทำนาทำไร่และค้าขายตามปกติ ทำให้ข้าวปลาอาหารค่อยบริบูรณ์ขึ้น และมีอาหารพอที่จะบำเพ็ญกุศล พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายก็ได้รับบิณฑบาตกันถ้วนหน้า ในการเตรียมที่ไว้สำหรับทำนาก็เพื่อจะได้มีข้าวไว้ใช้ในยามสงครามได้อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากในโอกาสที่ได้กระทำการสถาปนาพระนครขึ้นใหม่

...ให้เขตที่สวนเดิมเป็นที่ตั้งนานอกคูเมืองทั้งสองฟาก ให้เรียกว่า ทะเลตม ไว้สำหรับจะได้ทำนาใกล้พระนคร แม้นมาตราว่าจะมีทัพศึกสงครามมา จะได้ไว้เป็นที่ทำเลตมค่ายต่อรบข้าศึกถนัด...

ในโอกาสที่แม่ทัพนายกองหมดภาระศึกสงครามคราวใด พระองค์ก็จะโปรดให้คุมไพร่พลทำนาทันที เพื่อจะได้มีเสบียงอาหารไว้ใช้ในพระนครต่อไป ดังเมื่อครั้งเสร็จศึกพม่าเมืองกลางปี พ.ศ. ๒๓๑๙ พระองค์โปรดให้กองทัพลี้ดลงมายังพระนครพร้อมกัน แล้วโปรดให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์

พระยารัตนาธิเบศร์คุมไพร่พลทั้งปวงตั้งทำนา ณ ทะเลตมฟากตะวันออกของกรุงธนบุรี และทุ่งบางกะปิ สามเสน ให้พระยายมราช

พระยาราชสุภาวดีคุมไพร่พลทั้งปวงตั้งทำนา ณ ทะเลตมฟากตะวันตก และกระทุ่มแบน หนองบัว

แขวงเมืองนครไชยศรีสำหรับทะเลตมฟากตะวันออกของกรุงธนบุรีนั้นได้กลายเป็นแหล่งทำนาที่ดีที่สุดในเมืองไทยไป ดังที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงกล่าวไว้ว่า

“เฉพาะแต่ภายในพระราชอาณาเขตแล้ว ไม่มีที่นาใดจะดีกว่าเนื้อที่ที่ทุ่งทะเลตมแถบที่กรุงเทพฯ ตั้งอยู่ทุกวันนี้ การที่เป็นดังนั้นก็ไม่ต้องสงสัยในความรู้ และความฉลาดในการปลูกสร้างของท่านผู้ดำริการตั้งพระนคร...”

ในครั้งนั้นอาศัยทางน้ำเป็นเส้นทางในการคมนาคมขนส่ง และการค้าขาย ซึ่งบาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้บันทึกไว้ว่า

ที่การค้าขายกระตือรือร้นนั้นก็เพราะคนจีนมีบทบาทนั่นเอง ดังข้อความที่ว่า

...การที่ประเทศสยามกลับตั้งตัวได้เร็วเช่นนี้ ก็เพราะความขยันหมั่นเพียรของพวกจีน ถ้าพวกจีนไม่ใช่เป็นคนมักได้แล้ว

ในเมืองไทยทุกวันนี้คงจะไม่มีเงินใช้เป็นแน่ เพราะพวกพม่าได้ขนไปจนหมดสิ้น เพราะฉะนั้นการที่ได้มีการค้าขายกันในทุกวันนี้

ก็เป็นด้วยพวกจีนได้ไปเที่ยวขุดเงินทองที่ฝังไว้...

ด้านการค้ากับต่างประเทศนั้น พระองค์ทรงพยายามฟื้นฟูกับประเทศที่เคยค้าขายด้วยกันมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

แต่ก่อนนั้นพระองค์ทรงดำเนินการค้าเมืองท่าสำคัญกลับคืนมา โดยกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองท่าสำหรับเรือมาจากเมืองจีน ญี่ปุ่น ญวน เขมร

หมู่เกาะอินเดียตะวันออกและเมืองในคาบสมุทรมลายูที่มีเมืองท่าตั้งอยู่ตามอ่าวไทย สำหรับเมืองท่าอีกแห่งหนึ่งคือเมืองกลาง

ซึ่งแม้จะเป็นรองจากเมืองมะริดที่ถูกพม่าครอบครองไปแล้วเนื่องจากอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพ แต่ก็สามารถดึงดูดพ่อค้าต่างชาติมากกว่าเมืองอื่นๆ ในไทย

จึงใช้รองรับเรือที่มาจากทวีปยุโรป อินชาน อินเดีย ยะไข่ มอญ และเมืองในคาบสมุทรมลายู

ครั้งนั้นประเทศจีนเป็นประเทศที่ไทยติดต่อค้าขายด้วยมากที่สุด และพ่อค้าจีนก็เข้ามาค้าขายทางหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออก เช่น ตรวดและจันทบุรี

และเมื่อตั้งกรุงธนบุรีขึ้นก็มีเรือสำเภาจีนเข้ามาค้าขายในกรุงธนบุรีอยู่ตลอดรัชกาล พระองค์ทรงสนับสนุนและอุปการะชาวจีนให้เข้ามารับราชการเป็นจำนวนมาก

และให้เข้ามาทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการค้าสำเภาที่มาก ส่งเสริมให้ไปค้าขายกับต่างประเทศในนามของพระมหากษัตริย์

และด้วยวิธีนี้จึงเป็นทางนำรายได้หลักเข้าสู่ประเทศได้มากกว่าการเก็บภาษีอากรจากราษฎรในยามที่ต้องฟื้นฟูบ้านเมือง

ตลอดรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแทบจะหาเวลาว่างจากศึกสงครามไม่ได้เลย ราษฎรต้องถูกเกณฑ์ไปสงครามอยู่เกือบตลอดเวลา

จึงแทบไม่มีเวลาประกอบอาชีพ แม้ว่าพระองค์จะทรงพยายามแก้ไขภาวะการทางด้านเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ แต่ถึงกระนั้นสภาพทางการค้าขายก็ยังไม่เจริญเท่าที่ควร

กระทั่งถึงปลายรัชกาลสภาพทางเศรษฐกิจจึงเริ่มดีขึ้น เหตุสำคัญก็เนื่องมาจากว่างจากสงคราม พม่ามิได้กลับมาทวงอีก

(ภาพ) ที่้องพระโรงพระเจ้ากรุงธนบุรี ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นช่วงพื้นปูบ้านเมืองที่ย่อยยับไปในคราวสงครามเสีย กรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒ ที่้องพระโรง ณ กรุงธนบุรี จึงสร้างขึ้นอย่างเรียบง่าย กะทัดรัด เพียงเพื่อใช้งานตามความเหมาะสม

คลังหลวง กรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงดำเนินวิธีการต่างๆ เพื่อหารายได้มาค้าขายประเทศ พอดีสรุปได้ดังนี้

- ๑ **ทรงใช้จ่ายอย่างประหยัด** ตามปกติพระมหากษัตริย์จะทรงสร้างพระมหาปราสาทให้สมพระเกียรติยศ พระเจ้าแผ่นดินเมื่อขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็ทรงตัดพระทัยไม่สร้าง และ การสร้างวัดใหม่ตามธรรมเนียมของกษัตริย์ไทยสมัยก่อน ก็ทรงไม่ทำตาม กล่าวได้ว่า ทรงพยายามใช้จ่ายอย่างประหยัดที่สุด และเป็นเหตุหนึ่งที่ช่วยฟื้นฟูการเงินการคลังของไทยให้กลับมั่นคงภายในเวลาไม่ช้า
- ๑ **ทรงกำกับการเก็บเงินเข้าพระคลังหลวงอย่างเข้มงวด** โดยทรงแต่งตั้งขุนนางผู้ใหญ่ออกไปควบคุมและเร่งรัดการเก็บส่วยสาอากรตามหัวเมืองให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย และไม่ให้ติดค้างหลายๆ ปีเหมือนอย่างแต่ก่อน
- ๑ **ทรงเก็บอากรชนิดใหม่คือเก็บค่าธรรมเนียมขุดทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของ** ซึ่งเกิดขึ้นจากราชฎาสัมัยกรุงแตกจำต้องหลบหนีเข้าศึกเพื่อเอาตัวรอด ครั้นจะหอบเงินทองติดตัวไปด้วยก็กลัวจะหนีไม่รอด ทั้งกลัวโจรผู้ร้ายจะแย่งชิง จึงใช้วิธีเอาทรัพย์เงินทองของมีค่าฝังดิน เมื่อเข้าศึกยกกลับไปแล้วจะได้กลับมาขุดเอาคืน แต่ก็มิใช่ว่าจำนวนไม่น้อยที่จำที่ซ่อนไม่ได้เพราะพม่าเผาบ้านเรือนเสียเหี้ยนเตียน จนไม่รู้ว่าเป็นของตนอยู่ตรงไหน บางคนก็ถูกจับเป็นเชลย และบางคนก็ล้มตายในระหว่างที่หนีเข้าศึก จึงมีทรัพย์สิ้นตกค้างอยู่ใต้ดินเป็นอันมาก พวกนายทุนบางคนจึงประมูลเงินให้แก่รัฐบาลเป็นเงินก้อน เพื่อขอสิทธิผูกขาดเก็บค่าธรรมเนียมจากผู้ประสงค์จะขุดทรัพย์ที่ยังซ่อนไว้ รัฐบาลกำลังต้องการได้เงินเข้าท้องพระคลัง จึงยอมให้มีนายอากรผูกขาด

คลังหลวง..พระราชทรัพย์กษัตริย์

พระคลังสินค้า เป็นคลังสินค้าของหลวง เริ่มปรากฏหลักฐานว่ามีกรมพระคลังสินค้าตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมแล้ว (พ.ศ. ๒๑๕๔-๒๑๗๑) มีหน้าที่หลักคือเป็นที่เก็บรักษาสิ่งของและซื้อขายสินค้ากับชาวต่างประเทศ ส่วนอีกพระคลังหนึ่งนั่นคือ **พระคลังมหาสมบัติ** บางทีก็เรียกกันว่า **พระคลังหลวง** มีหลักฐานปรากฏในกฎหมายสมัยอยุธยา กฎหมายอาญาหลวง อาญาอาญา บพที่ ๒ ว่า ผู้ใดบังอาจลักพระราชทรัพย์ในพระคลังหลวง นอกพระคลังหลวง ให้ลงโทษ ๔ สถาน คือ บั่นคอริบเรือน เอามะพร้าวหาวัดปาก ธิราชบาตรแล้วเอาตัวลงหลุมข้าง ไหมจตุรคุณแล้วเอาตัวออกจากราชการ โหมทวิคูน ทวนด้วยลวดหนั่ง ๕๐ ที่ ๒๕ ที่แล้วใส่คูไว้ จำไว้แล้วถอดเสียเป็นไพร่ ภาคทัณฑ์ไว้ ในกฎหมายอาญาหลวงบพที่ ๑๒๓ ยังมีสำนวนกล่าวด้วยว่าแถวๆจะรู้หมอง ทองถั่วจะรู้เศร้า พระราชทรัพย์ของพระผู้เป็นเจ้าจึงกาล นานเข้าเท่าใดบสูญ เป็นที่มาของข้อความที่ว่า สิ้นทรัพย์ของหลวง ตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้

ตามโบราณราชประเพณีเท่าที่ปรากฏ พระราชทรัพย์ในพระคลังมหาสมบัติซึ่งหมายถึงเงินผลประโยชน์รายได้แผ่นดินทั้งหมด เป็นพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ด้วย หลักฐานยืนยันถึงความจริงข้อนี้คือคำกราบบังคมทูลของเสนาบดีจตุสดมภ์ทั้ง ๔ เป็นธรรมเนียมเมื่อแรกขึ้นราชภิเษกของพระเจ้าแผ่นดิน โดยกราบบังคมทูลถวายสรวราชสมบัติทั้งปวงของแผ่นดินที่อยู่ในหน้าที่ดูแลรักษาของตน ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย เครื่องพระพัทธยากรราชสมบัติทั้ง ๑๒

(ภาพ) **กฎหมายตราสามดวง** เริ่มใช้ในสมัยอยุธยา แบ่งออกเป็นฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ และแบ่งอำนาจออกเป็น ๒ ฝ่ายใหญ่ ๆ นั่นคือ ฝ่ายทหารควบคุมอำนาจโดยสมุหพระกลาโหม และฝ่ายพลเรือนควบคุมอำนาจโดยสมุหนายก โดยขึ้นตรงกับกษัตริย์ ส่วนกฎหมายมีการใช้อยู่ ๔ ฉบับอันได้แก่ กฎหมายว่าด้วยการเทียบศักดินา กฎหมายลักษณะอาญาหลวง กฎหมายลักษณะอาญาขบถศึก กฎมณเฑียรบาล

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้มีการรวบรวมและตรวจชำระกฎหมายครั้งใหญ่ กฎหมายเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นกฎหมายในสมัยอยุธยา ที่กระจัดกระจาย ขาดหรือสูญหาย เมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

[1] รวบรวมทรัพย์สินของคนที่ต้องพระราชอาญาเข้าเป็นของหลวง

โบราณถือว่า เงินพระคลังมหาสมบัติเป็นพระราชทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดินแล้วแต่จะใช้จ่ายในการพระองค์หรือในการแผ่นดินได้ตามพระราชอัธยาศัยมิได้แบ่งว่าเป็นเงินในพระองค์หรือเงินแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการสั่งเบิกจ่ายเพื่อใช้สอยในกิจการต่างๆ ทั้งปวงได้โดยลำพังพระองค์เอง การแบ่งสรรรายได้แผ่นดินเพื่อนำไปใช้จ่ายในส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการแผ่นดินหรือส่วนพระองค์ เป็นพระบรมราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ เพราะสมบัติแผ่นดินในเวลานั้นคือ “ราชสมบัติ” ซึ่งหมายถึง พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเจ้าของพระราชทรัพย์ทั้งปวงในแผ่นดิน

เมื่อสมบัติทั้งปวงใน “พระคลังหลวง” เป็นพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์เช่นนี้ จึงเป็นการหน้าที่อันสำคัญของการจัดหาทรัพย์สมบัติเข้าสู่คลังหลวง การใช้จ่ายออกไปเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎร เพื่อการพัฒนาบ้านเมืองและศาสนา ตลอดจนการจัดสรรพระราชทรัพย์ส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้เป็น “ทุนสำรอง” ของแผ่นดินเพื่อเป็นหลักประกันบ้านเมืองในยามฉุกเฉิน เป็นการเก็บรักษาเพื่อความไม่ประมาทในสถานการณ์บ้านเมืองซึ่งมักไม่แน่นอน เช่น ภัยจากการศึกสงคราม โรคภัยไข้เจ็บระบาด ความไม่แน่นอนของฤดูกาล พืชพันธุ์ธัญญาหารเสียหาย เป็นต้น จึงมีความจำเป็นต้องเก็บรักษาทุนสำรองไว้อย่างมั่นคงมากบ้างน้อยบ้างหรือบางครั้งก็หมดสิ้นไปตามความรุนแรงของสถานการณ์จำต้องสละทุนสำรองในคลังหลวงออกไป พระองค์ก็ทรงเริ่มต้นเก็บหอมรอมริบสะสมขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง

* เปรียบเงินเก็บในคลังหลวง เป็นทุนสำรองเื่องที่ 1

ด้วยความสำคัญต่อความมั่นคงของบ้านเมืองเช่นนี้เองทำให้พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในอดีตทรงจำเป็นต้องเก็บรักษาเป็น “ทุนสำรอง” ไว้อย่างมั่นคงและสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนแล้วจนเล่าทุกยุคสมัยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี กระทั่งถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงเก็บรักษาพระราชทรัพย์ตามหลักการและเจตนารมณ์เช่นนี้ตลอดมา